

Toen en nu

Toenemende onkerkelijkheid

Rond 1900 was het kerkelijk landschap in ons land nog overzichtelijk: ruim negen op de tien Nederlanders gingen naar de Nederlandse hervormde, katholieke of gereformeerde kerk. Zes procent ging naar een andere kerk en maar 2 procent van de Nederlanders voelde zich niet met een kerk verbonden.

Ruim honderd jaar later is het beeld totaal anders. In 2008 rekenden nog geen zes op de tien Nederlanders zich tot een kerkgenootschap. De helft van hen (29 procent) was katholiek, 9 procent hervormd, 4 procent gereformeerd en 6 procent behoorde tot de Protestantse Kerk in Nederland. De overige gezindten waren gegroeid tot 10 procent. Onkerkelijkheid was in dat jaar de belangrijkste hoofdstroming, met 42 procent.

De toename van het aantal onkerkelijken ging tot de jaren zeventig vrijwel gelijk op met de uittocht uit de hervormde kerk. De versnelde ontkerkelijking van de jaren daarna trof ook de katholieke en gereformeerde kerken. Dat dit bij katholieken en gereformeerden zoveel later gebeurde, is wel eens verklaard uit hun vertraagde emancipatie. Toen die eenmaal voltooid was, konden de kerken geen dwingende sociale controle meer uitoefenen op hun kerkliden en verloren zij hun functie.

De modernisering van de samenleving bracht een grotere institutionele differentiatie en pluriformiteit op het gebied van zingeving en levensbeschouwing. Een voorbeeld hiervan is de aanvankelijk sterk antikerkelijke socialistische arbeidersbeweging. Zo namen nieuwe instituties de rol van kerk en godsdienst in de armenzorg en het verenigingsleven over. Kerkelijke en godsdienstige waardenpatronen boetten aan betekenis in. Dit functieverlies lag ten grondslag aan de toenemende ontkerkelijking. Maar er was ook een sociale oorzaak: meer welvaart, een grotere mobiliteit, een hoger opleidingsniveau en, niet te vergeten, de komst van de televisie maakten dat kerken hun greep op hun leden begonnen te verliezen.

Katholieken en orthodox-protestanten hebben dit proces op twee manieren weten te vertragen: de grotere interne cohesie en sociale controle, met hechtere zuilcontacten, beperkten de kans op een breuk met de kerk. Daarnaast vond een aanpassing plaats van het sociaal en demografisch gedrag, dat resulteerde in een combinatie van lage arbeidsparticipatie en hoge huwelijksvruchtbaarheid.

Naast afvalligheid is een toenemende kerkelijke diversiteit een ander kenmerk van de negentiende- en twintigste-eeuwse kerkelijke ontwikkeling, in elk geval tot de jaren zeventig. Vooral de gereformeerde kerken vertoonden regelmatig breek- en fusieactiviteit. De pluriformiteit van het kerkelijk landschap nam ook buiten de hoofdstromingen toe. Gezindten die in 1889 nog niet waren waargenomen, zijn bijvoorbeeld de zevendedagsadventis-

ten (eerste opgave in de volkstelling van 1899) en Jehova's getuigen, het Leger des Heils (1899), Pinkstergroepen (1920) en humanisten (1947).

Islamieten zijn voor het eerst waargenomen in de volkstelling van 1879. Negenenveertig 'Mahomedanen' zijn er toen geteld. De meesten waren immigranten uit Nederlands-Indië. Tot de Tweede Wereldoorlog waren het er nog steeds maar enkele honderden. Daarna nam hun aantal sterk toe, in de jaren vijftig door immigratie uit Indonesië en na 1960 door de forse immigratie van Turken en Marokkanen. Nog weer later kwamen er grote groepen Surinamers en islamieten uit andere landen. In 2008 telde ons land 825 duizend islamieten.

Literatuur

Becker, J. en J. de Hart, 2006, Godsdienstige veranderingen in Nederland. Verschuivingen in de binding met de kerken en de christelijke traditie. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Knippenberg, H., 1992, De religieuze kaart van Nederland. Omvang en geografische spreiding van de godsdienstige gezindten vanaf de Reformatie tot heden. Van Gorcum bv, Assen/Maastricht.

Schmeets, H. en R.J. van der Bie (red.), 2009, Religie aan het begin van de 21ste eeuw. CBS, Den Haag/Heerlen.

1. Verdeling van de bevolking naar kerkelijke gezindte

